MJ. 3896 (10)

XX-I-V

Поезија Отона Жупанчића

П~~ОВОДОМ~~ ЈЕДНЕ ~~ЗБИРКЕ ПЕСАМА ОТОНА ЖУПАНЧИ~~ЋА*)

Има један занимљив синтактички детаљ код лиричара плахе, хероичне мушкости: то је упитан облик; најнепосреднији облик за изазивање, иронију, побуну, испољавање ауторитета, откривање да је одговор знан. Шеле, у недовршеној једној поеми о хероичним личностима, одједном баца питање: Then, what is life? J cried.[1]) Хелдерлин, поет тамних крила, даје израза грандиозном изазивању: Wo bist du, Licht?[2]) Леопарди, који је увек спајао јадиковку са ребелством, пита на начин нечујног револвера: Dunque morir bisogna?[3])

И код Жупанчића налазимо на многим угаоним местима упитни облик:

Kdo si, ki rad bi kupil narod moj?

Kam ste zapravili pismo?
Kam potajili besedo?

*

Kje je tujina tak daljna da nisem joj gost?

*

Grobovi,... kaj hočete od nas?

*

Kdo pristni kov moža razbira od potvar?

*

Čigova Indija? Komu Bagdad?

*

Та угаона места и та питања јасно одају која је област великим делом област мисли и осећаја песникових. Завичај, народ, језик; надмоћ природе над човеком; политика света; питање »pokonci moža«, то јест, мушкарца усправног; питање духа који је »genij ne za luksuz a za potrebo;« питање срца какво једва да, је захтевао који лиричар до Жупанчића, срца које зна најтананије снове о слапу, планини, мртвој драгој, мртвом песнику, и које »гњевом дубоко заливено лаје у прсима човека«.

---

*) Oton Župančič, Pesme — sabrao i sredio Tone Potokar — Luča biblioteka Zadruge profesorskog društva.

1) Па шта је онда живот? викнух ја
2) Где си, светлости?
3) Дакле се умрети мора?

Жупанчић је хероичан тип песника. Пун кипећих енергија, он се првобитно даје животу општости, па тек онда животу своме и свом нагону уметника. Поезија његова, то није пре свега низ песама, него је пре свега једна непрекидна радња душе. Не спасавају и не држе народе пре свега песме, него пре свега поетска енергија оних песника који су и љубавници и борци овог света. Те поетске енергије теже у првом реду општости, јер је општост бесмртна, и њој једино вреди да човек остави реч и дело.

Можда пола и пола, можда мање од пола пише Жупанчић личну поезију. И, док у неличној својој поезији има не само убеђења и циљеве, него има завете и догме, личну поезију казује тихо и у мало строфа, пише је уздржано, с кријењем се исповеда, често сасвим уђути и само што маше нечим из великих даљина симбола. Има у тим његовим песмама и уобичајених поетских објеката, али нема уобичајене романтике. Ту су облаци, река, цвет, девојчица, плахи коњи, али личност је негде на крају Аријадниног конца, а отле дотле опет само једно — питање.

Hej oblaki preko Polja — kam?
Kam je, reka, tebe volja — kam?
Rado bi v daljavo drevje,
cvetje, listje raz vejevje — kam?

Deklica po strani poti — kam?
Krilo, ruta kot peroti — kam?
Konji splašeni z vetrovi,
in na konjih mladi dnovi — kam?

Ако је о младој невести и женику реч, они су ту, али све некако прелази у песму о ливењу и падању слапа. Ако проста девојка, наслоњена на плот, тужи за драганом у Америци, то је овијено једном од најсублимнијих визија за које поезија уопште зна. Брезовик, месец, бели коњи, на сваком коњу вила, и свакој вили детенце у крилу; то су нерођена деца, на грудма које немају млека; чежња те деце је чежња за материнством. Или надахнуте љубавне строфе о драгој, и одједном

...,. spomnil sem še, da je davno ni,
da veter ji čez daljni grob šumi.

Али ни у најтананијој поезији младости и љубави Жупанчић не дели реакције мозга, духа, тела, јер се оне у стварности никада не деле. Снажна је песма о телима у којима се »гуша клица са клицом о право првородства,« о вољност да што пре послуша природу. Отуда код Жупанчића и тип ведре, скоро народне љубавне песме, где је љубав мало раскалашности живаца и мало весеља телу, а жена није ни највећи понос ни највећи крст. Понекад се о заљубљенима говори с малицијом неке басне.

Кад би се сакупило уједно све оно што је Жупанчић испевао завичају, браћи и словенским покрајинама у туђој држави, исељеницима, разним тешким работницима на земљи и под земљом и по фабрикама, изашао би скоро народни еп; и излази уједно врста продужене поеме о данашњем Прометеју, који није онај Есхилов што се с боговима гризао, ни онај Шелејев што рајем спаја небо и земљу, него је борац за достојанство људи у раду и друштву, онај који умом и срцем хоће да свет овај не буде више појам сраман.

Један француски песник је у своје време с радошћу писао: да шар земљин постаје све мањи у шаци цивилизације; да човека бродоломника на свакој обали чека цивилизација. Ми данас знамо да је та шака цивилизације заједно са шаром земљиним стиснула и погодности егзистенције; знамо да исељенике Словенце чека на обали, сигурније но раније, ако не глад, а оно рупа рудника или пакао ливница.

Међутим, ништа на овом свету не би било кадро да учини насиље јасној свести Жупанчићевој, па ни бол завичајни. Истина, Хамбург је страшна тачка на земљином шару, и дао је тај Хамбург жилу и тон чувеној песми Жупанчићевој Duma, али зна песник такође да у грудма човека живи једна дивљина која бежи од домаћег. Васелена зове човека; и он неодољиво срља у непознато, хладно, туђе, непријатељско.

Страдање је у овом свету вечно зато што су узроци страдања вечни, а ти су узроци напола у спољњем свету а напола у човеку. На сваког појединог који учини напор и дигне се, долази истовремено један који пада; на сваких неколико / долази по један снажан син горе и шуме који мора у Америку; L кротитеља

pa so srca tiha in močna —
njihov ponos je brez besed.
pa so možje —
kot da se niso rodili iz matere,
kot da goram se iz bokov izvili so:
morajo v svet, in tujina se diči
z deli njihovih rok...

а на сваког таквог долази по један кога тајанствене, па и зле енергије вуку у даљину, говоре да

blizu je daleč in daleč je blizu,
svetovi na enem nanizani nizu

и он у вечно човечном нагону номада и варвара полази траговима ко зна којих својих ~~порекла~~, сели у пропаст, носи душу и руке своје ко зна чијој култури.

Песник, зато, нити осуђује нити прашта — обоје је охоло и лицемерно — него пева оно што неће притиснути никога ни у домовини ни у туђини; воли више не знати сигурно докле су

предака,

покорно несавршенство

границе домовине, него проклињати; више воли ~~човечно неод~~-
неод ређено огорчење него уско ~~себично~~ огорчење. Читамо у лепим стиховима из Dume:

Kje domovina si? Ali na poljih teh?
Še pod Triglavom, okrog Karavank?
Ali do plavžih si, ali po rudnikah?
Tu? Preko morja? In ni ti meja?

Зато што је Жупанчић песник са позивом и у животу, не само у уметности, његове песме чине, прво, органску целину, и, друго, оне су, као и живот, експерименталне, оне раде, пробијају, доказују. Има у тој поезији, и кад је мислена и кад је осећајна, једна евиденција која је евиденција науке и филозофије. Свака песма је као довршена чврста одлука. Ништа није сањиво нити у безобличју малаксало. Кроз целину поезије пробија се кичма која енергију диже. И у индивидуалним Жупанчићевим песмама апсорбовано је оно што је однос људи и земље, људи и друштва. Двоје драгих су можда сан, али су и тада проблем заједнице.

чини

Значајно је, например, да овај чисти лиричар не пева много самоћу. Самоћа је апс из којег треба често излазити на јасну светлост, и међу оне безбројне скромне егзистенције и дела која рађају све и држе све. Другим песницима самоћа дочарава фантазије и моћи младости. Жупанчић је најмлађи када је у арени, а одасвуд надире у његов индивидуални хоризонт оно што треба познати, чему се ваља одупрети, чему треба помоћи, чему се треба у заједници с људима дивити. Циганин Жупанчићев се растужује само сваке суботе, и иде у самоћу монолога само после треће чаше вина. У самоћи се не остаје увек добар, ни храбар. ово песме дуже

Због тога што су делови целине, већина Жупанчићевих песама почиње одмах са одређеним акцентом; почиње као пролог испред завесе иза које је све спремно. А довршава се мало тене свака Жупанчићева песма као један дуго премишљани и најзад дефинитивно речени тестамент. Вољена или невољена истина, али истина, и зато се мора држати и мора извршити. Највиши ступањ, али до њега се пело преко ступњева, и зато се ти ступњеви морају прелазити. Постоје и постојаће и епиграми и бичеви, али је велика здравица песникова: „Ljubimo ta prokleti svet“.

Форма поезије Жупанчићеве иде у уметничка савршенства: у смислу раскоши метричке, у смислу силе и новине језика, ритма, тона, стила. Језик Жупанчићев удивљује као ковина, звук, снага ознаке. Жупанчић је, мора бити, писац са великим лексикографским студијама; мислилац над именом ствари колико и над ствари. На многим чувеним песмама највећих књижевности осећа се понекад мало мртве шљаке од борбе са језиком и изразом. Жупанчићева песма је глатка, јединствена, здрава, као млада

У сасвим

нимал.

змија или оштрица толеђанска. Већ типографски облик песме одаје ванредну архитектуру, ритам, партитуру звучења. Тај текст ходи, превија се и гибље; тањи се одједаред и као да у земљу пропада, па опет искаче, бујан; то говори и пева истовремено; то зуји последњом честицом језика, као челик.

Стил Жупанчићев није толико реч, реченица, слика, колико је особити реализам његове лирике. Његове визије, његове мистичне фантазије (Sveti trije kralji), то су широка платна маште, али у суштини један стварни религиозни трен, или једна тренутна духовна жеља незнатног човека у планинској брвнари. Велика астрална панорама планина словеначких изишла је сва из једне к стварне опсервације вертикалних обличја и црта.

... v dalji planine!
Tam zemlja je naša zakipela,
zahrepenéla, v nebó je hotéla,
v višino pognala se kot val...

Једна опсервација, један глаголски појам у четири варијације, свега! Из те исте реалне опсервације вертикалног стремљења међу горама, изашао је вероватно и ванредан стих над равним гробљем где лежи и драги друг Жупанчићев из младости, песник Мурн:

Spi car-ponos, spe misli do nebá...

Млади Китс, у једном писму, казао је и доста наивну и доста ингениозну мисао: «Поезија треба да буде велика, и дискретна.» Жупанчићева поезија завичају и људма велика је. На сваком зглобу мисли и осећаја јасно је да су то класични редови, ма шта, срећу или страдање, доносила будућност. Лична поезија Жупанчићева дискретна је до опорине, а по чисто уметничкој вредности није мања, ако није већа, од оне неличне.

Оно мало колебања, питања или сугестија које би пажљиви читалац можда смео Жупанчићу поменути, не може да изрекне, и престане у њих и веровати, докле год је нагнут над строфама песниковим. Докле су те строфе у духу и ушима читаоца, чини се непотребан и сваки напис о тој поезији. Човек би желео да Жупанчићу пружи један леп грозд или цвет, и да ћути.

[redacted]Ћ.

---

*

Наставља се
и. с.

[illegible]

*

Песнику је најрођенији род на овом свету дете, удивљени становник овога света који за сваки предмет и појаву има усклик радости и сузу жалости. Ипак је мали број песника који пише песме за децу, а још мањи број оних чије су дечје песме права поезија, она чаробна реч и онај звук језика који истовремено буде слух ушију и душе, откривају већ детету прве знаке [redacted] поетског усхићења које без нечег болног не постоји. Збирка дечјих песама, ако је успела, мора ићи од шале са апсурдима, преко поуке са шалом, до праве музике песничких идеја, које буде скривеног човека у детету, и скривено дете у човеку. Гениално је ако песник може ту врховну поезију дечје књиге остварити у успаванци: песми која ће одојчету, кроз слух, зауставити плач; одраслом детету дати игру идеја; а зрелом човеку, кроз слух, кренути сузу милоште.

Неодољива ми је потреба да поводом Успаванке у Жупанчићевој збирци дечјих песама Ciciban кажем лично интиман доживљај. Тај доживљај је карактеристичан за једну велику и тајанствену истину овога света: све материјално и духовно што се у једном моменту зачне, заплете, узагонети, и тобоже прође, развија се у ствари даље, и завршиће се неким завршетком [redacted] ма кад, ма где, ма како. Доживљаји душе човечије исто су тако јединствен низ као и дани живота човекова. Мој доживљај био је овај. Има доста година, улетела сам на један вокални концерт са закашњењем, без програма у руци, али по божјој вољи тако да тај концерт не заборавим никада. Највише ме је потресла једна успаванка. Песма та била је словеначка по тексту, [redacted] а однекуд иза мојих леђа допрло ми је до ушију име и словеначког композитора. [redacted] О тексту песме била сам уверена, на концерту, и после, да је просто народни, јер је био она благословена реч из које лепота и бол бију као што из пламена бију светлост и сенке. Прошао је [redacted] концерт, и дошла летња сезона те године. На Бохињском језеру, цела једна група Београђана певушила је и зујала ону песму без престанка. На степеницама, у ручаоници, у шуми, тек опет: Krilo se je utrudilo...... У мени лично, и уши и душа певају до данашњег дана чисту [redacted] и умилну [redacted] поезију:

Krilo se je utrudilo,
veslo se je polomilo,
suha kita rožmarina,
aja tuta, nana nina.

[redacted]

Али то "до данашњег дана" имало је ових дана доиста свој "данашњи дан". Успут купих и успут преломих Жупанчићеву књигу дечјих песама Ciciban, и очи моје и сви слухови моји магнетски одређено полетеше средњој строфи оне Успаванке из концертне сале, и у том моменту се заврши, срећно и радосно, нешто раније започето. Дакле Жупанчић! Утолико боље! Цела песма, у српски језик пресложена, гласи:

Шта ће синка успавати?
Птичје крило, танко весло,
или кита рузмарина?
Баји буји, нана нина.

Крило се је уморило,
весло се је поломило,
суха кита рузмарина.
Баји буји, нана нина.

Шта ће синка успавати?
Нити крило, нити весло,
нити кита рузмарина,
већ попевка материна.
Баји буји, нана нина.

а у попевки материној поезија, која кроз слух милује душицу и ситне живце малог детета

Дечја поезија је велика поезија. Она је од народа до народа тако карактеристична као што су карактеристични епоси, као што су карактеристични људи у народу, и историје живота и културе у народу. То јест, дечја поезија је или од онога од чега су снови и дела једнога народа, или није поезија. Такву дечју поезију могу писати и међу најбољим песницима само они који у себи носе народну, пучку гениалност, то је једна сасвим посебна моћ. Насупрот уметничком гледању, које види конкретност а казује симбол, пук види симбол, а казује крокретност. Сећам се једнога рибара и његова мистичног доживљаја. С пролећа, после јаке зиме која је заледила била Дунав, рибар је сишао на обалу, и запрепастио се сагледавши чудо, силу природе и невидљив њен рад. Мала адица рибарева није више на свом месту, отишла је далеко. Дигао је рибар уздрхталу руку у ваздух и стао да тражи место где је забадао раније, крпио мреже, умивао се песком. Рече најзад оволико: "Ледена санта диже пруд", и оста изгубљена погледа некуда где је назирао игру муклих сила и вечну позорницу света. Жупанчић у свом гледању симболе види, а конкретности казује.

Низ Жупанчићевих песама јесте поезија наша, карактеристично славенска. Њу носи народна гениалност. Поезија његова има сва обележја народне фантазије и народне речи, оно на чему се зачиње интелигенција детета и пали машта детиња. По једном неодољивом нагону песник уводи децу у судбин наше, судбински славенско, зарана га навикава да ће живети у проблематици малог и мучног народа. Сравните Жупанчићеву збирку са неком збирком енглеских песама за децу. Како је енглеска нежност и метафоричка игра упрошћавања друкчија но у нас! Енглез се труди да дете заклони од свих суровости живота, дочарава му живот на нађеоски начин. ~~[illegible]~~ Шали се тако као да је све у свету начињен[illegible]д за смеј, све пуно благих и неопасних апсурда. Енглеска „поезија ~~[illegible]~~ бесмисла" *Nonsens poetry*, чувена је, и заиста је ингениозна да насмејава и забавља. Али у слух душе не оде од тих песмица баш ништа. Такву збирку песама енглеско дете врло брзо одбаци: поетска игра и варка је плитка, и провири ~~у~~брзо апсурд као такав. Жупанчић ~~[illegible]~~ пише поезију бесмисла ретко, ~~[illegible]~~ и онда на ивици оне славенске мудрости: да нема шале док макар мрава не очепиш, и да нема смеја који не би требало на време прекинути. Жупанчићева "енглеска" песма је о чичи са једном ногом, о самоногом дедеку, коме ће, "кад стадо напасе, нога да израсте". „Иначе је низ Жупанчићевих мотива врло богат; свет дотицаја и ситуација је широк; театар догађаја ~~[illegible]~~ смео; слике се јављају и са ~~[illegible]~~ дебљим, хладним сенчењем. Кроз Жупанчићеве дечје песме светлуца права лепота; поетска; у шалама његовим пола је истина, а у тој половини истине пола је поезије. Нама се чини да је у ~~[illegible]~~ низу песмица дошло на ред све што чини дечји живот: машта дечјих душа, несташлуци њихових темперамената, мале паузе кад се над дечји живот надвири оно што их чека као бића везана за тле, народ, и судбину. Ту су "емпиричка" искуства малишана; ту прве загонетке виших категорија, на пример, како Цицибан са очевим сатом ~~[illegible]~~ сазнаје, на дирљиво прост и дубок начин, да ту "божји ковачки" одбијају часове живота. Јављају се духовите индукције и дедукције на основи дечјег "зашто?" Долазе прве слутње о дисциплинским мукама, на пример, писмо од заморског краља са печатом и указом: да се мора "хитро заспати". Ту је и дивна лекција о раду и трпљењу и моћи савлађивања, тако упесмљена да је збиља песма, она ~~[illegible]~~ која ће детету ~~[illegible]~~ бити поезија кроз цео живот, до седих власи његових.

Било је седам гладних година,
било је седам голих ливада,
било је седам сухих кравица.

Седам пастирића ево нас;
сад дебеле краве терамо,
на цветне ливаде ходимо,
чило у фрулице свирамо.

Претрпили смо седам година,
свих седам гладних година,
свладали седам голих ливада,
~~напасли седам [illegible]~~

напасли седам сухих кравица,
и нико да је "јао" рекао.

Није ли то дивна наша славенска "мучица", која бар седам година траје! И коју је баш стога добро већ младој деци испричати онако како је носимо, и како ћемо је ко зна докле носити.

Жупанчићева збирка за децу је оно што су и Жупанчићеве збирке за одрасле: обухватају мотиве човечног, земаљског, небесног. Која красота приказати детету метаморфозе светлости од ватре до творачког духа, на начин малог позоришта ~~на~~ по лествицама. Пет малих степенчића, које је тако лако прећи за руку с песником, и који /сунце, месец, ватра, жива реч од човека човеку, дух / и који малог Цицибана одведу, како видимо, чак у врсту метафизике. Најзад ће се чаробни прекоморски и краљ, песник Жупанчић, сам јавити, са братским милом одобравајућих очију, са његовим песмама, ни пола шале, која више није шала, која је дошла да малог читаоца здружи са његовим братом песником у оном што песника боли. На последњем листу књиге налазимо ту песму с једне стране, а Жупанчићев лик с друге. Симпатично је поступио Г. Николај Пирнат, који је са много укуса и досетљивости илустровао ову књигу, да Жупанчића стави у ред са сликама сунца, месеца, баштенског страшила, козице, медведа и кокице. А последња песма пева о слободној птици и слободном валу, и о томе да словеначка књига није слободна да као птица и вал иде куда хоће, да иде у неке крајеве где Словенци словеначки говоре, али књигу словеначку не примају! Ето Жупанчићеве дечје поезије: од дедека самонога, невеселе песме и малог убода у дечје срце. Славенска књига, и без туге нема опстанка. Рано треба бити човек, код Славена. Пред крај, ведра књига Жупанчићева мало затамни, као кад сумрак нађе рупицу где ће да пробије у дан. Али онда опет почне тихо да пева Успаванка, та класично лепа песма која је свежа и чиста као словеначки горски поток.

Исидора Секулић